

Kronika

SENAS KLAUSIMAS, NAUJAS ATSAKYMAS

Anot populiaros Michelio Foucault frazės, „vieną dieną šis amžius bus žinomas Deleuze'o vardu“. Įsitikinti, ar Foucault neklydo, matyt, dar reikės kiek palaukti, tačiau tai, kad susidomėjimas Deleuze'o filosofija neslūgsta, akivaizdu. Formuojasi įvairios mokyklos, tradicija tampa tęstinės Deleuze'o filosofijai skirtos konferencijos įvairiose pasaulio šalyse.

Publikacijų, nagrinėjančių vieną ar kitą Deleuze'o filosofijos aspektą, paskelbę ir nemažai Lietuvos tyrėjų, tačiau Lauros Junutytės disertacija *Gilles'is Deleuze'as: filosofijos samprata* yra pirmasis tokio pobūdžio darbas Lietuvoje. Junutytė prie disertacijoje išsiskelto problematikos ėjo nuosekliai ir sistemingai – jos magistro darbas (vadovė prof. Jūratė Baranova) taip pat buvo skirtas šiam mąstytojui. Rašyta Vilniaus universiteto Filosofijos katedroje, vadovaujant profesoriui Arvydui Šliogeriiui, disertacija sėkmingai buvo apginta 2010 metų rugsėjo 30 dieną ir autorei suteiktas humanitarinių mokslų daktarės vardas.

Savo disertacijoje Junutytė siekė analizuoti Deleuze'o filosofijos sampratą, t. y. ne tiek svarstyti Deleuze'o filosofijos visumą, kiek drauge su mąstytoju klausti, kas yra filosofija? Prancūzų filosofas dažnai įtraukiamas į socialinės plotmės, kultūros analizės studijas, svarstomas iš psichoanalizės perspektyvos, tačiau Junutytė pasirinko kitą prieigą – savo disertacijoje į Deleuze'o filosofiją žvelgia per

pamatines filosofijos tradicijos problemas, analizuoja Deleuze'o santykį su metafizikos istorija ir ten ieško jo koncepcijos branduolio.

Pristatydama savo disertaciją, Junutytė pabrėžė, kad jos darbas apima du aspektus: 1) filosofijos sampratos problemą, svarstytą nuo antikos pradžios; 2) filosofijos sampratos problemą, išskylančią Deleuze'o filosofijoje. Problemą autorė teigė formuluojanti atsispirdama nuo tradicinės ir postmoderniosios filosofijos susikirtimo vietos, klausdama, kokia filosofija galima didžiojo pasakojimo žlugimo situacijoje. Junutytė pabrėžė, kad į Deleuze'o filosofiją žvelgia ontologizuojančiu žvilgsniu, susitelkdama prie pamatinių filosofinių klausimų. Tai galima laikyti vienu būdingiausių disertacijos bruožų. Junutytei rūpintis klausimas „Kas yra filosofija?“ tiesiogiai yra svarstomas tik paskutinėje Deleuze'o knygoje, parašytoje kartu su Felixu Guattari, tačiau jo ištakos, kaip teigė Junutytė, slypi ankstesniuose veikaluose. Filosofijos samprata pamatoma tiesiogiai susijusi su būties/mąstymo, vienio/daugio, galimybės/tikrovės, skirties/tapatybės temomis. Junutytė savo tyrimą atlieka eidama atgaline tvarka, turėdama tikslą atsekti, kokios yra delioziškos „filosofijos kaip sąvokų kūrybos“ sampratos ištakos.

Disertaciją sudaro trys dalys: istorinė, metafizinė ir praktinė. Pirmoje darbo dalyje atskleidžiamos Deleuze'o koncepcijos ištakos – koncentruojamasi į ankstyvuosius Deleuze'o darbus, skirtus filosofijos klasi-

kams – Spinozai, Leibnizui, Hume’ui, Kantui, Nietzsche’i, Bergsonui. Fiksuojama, kaip Deleuze’as chrestomatiniėje filosofijos tradicijoje aptinka imanentinio mąstymo bruožų ir išskiria marginaliąją, tradicinę metafiziką neigiančią, mąstymo tradiciją, kurioje įkurdina ir pats save. Tai autorei leidžia parodyti Deleuze’o priklausomybę nuo pamatinių filosofijos istorijos problemų ir atskleisti minėtų filosofų įtaką jo paties koncepcijai.

Antroje disertacijos dalyje „Deleuze’o *metafizika*“ Junutytė telkia dėmesį į veikaluose *Skirtis ir kartotė* bei *Prasmės logika* plėtojama Deleuze’o ontologiją ir epistemologiją. Šis tyrimas paremtas teiginiu, jog Deleuze’as konstruoja naują metafizikos sampratą, mat tikrovė, nepaisant jos galutinio imanentizavimo, yra suskaidoma į dvi plotmes. Čia Junutytė atlieka tris svarbius judesius: 1) pasitelkdama „nuversto platonizmo“ terminą nagrinėja Deleuze’o santykį su Platono filosofija; 2) atskleidžia Deleuze’ui reikšmingą imanencijos ir transcendencijos santykį, pasitelkdama būties vienbalsiškumo, aktualaus ir virtualaus sąvokas; 3) pristato Deleuze’o epistemologijos priklausymą nuo dualizmo. Tai autorei padeda atskleisti, kaip konstatuojamas patirčiai neprieinamas lygmuo, kuris ir yra tikrovės „pagrindas“ – virtuali transcendencija. Tikrovė mąstoma ne kaip uždara, o kaip atvira ir nuolat kintanti. Tai leidžia pereiti prie filosofijos kaip kūrybos analizės, kuri yra trečios disertacijos dalies tyrimo objektas. Šioje darbo dalyje Junutytė pateikia Deleuze’o filosofijos kaip kūrybinės praktikos sampratą. Išsikelta užduotis – parodyti, kaip įgyvendinamas toks filosofinis užmojis ir kiek nuosekliai jis kyla iš prieš tai apibrėžtų ontologinių ir epistemologinių teiginių. Paeiliui analizuojami trys pagrindiniai Deleuze’o išskirti filosofinės kūrybos momentai: sąvokų kūryba, imanencijos plotmės konstravimas

ir sąvokinio personažo išradimas. Junutytė pademonstruoja, kaip Deleuze’as atskleidžia ne tik galimybę filosofijai bendradarbiauti su kitomis sritimis – menu ir mokslu, tačiau ir išryškina filosofinio mąstymo unikalumą bei specifiškumą. Parodoma, kad ne tik filosofijos, bet ir meno, mokslo kūrybingumas yra nulėmtas santykio su virtualia transcendencija. Kūryba yra tarsi tarpininkė tarp dviejų plotmių. Šitaip Deleuze’as, Junutytės manymu, atskleidžia, kad nepaisant jo propaguojamos imanentizavimo intencijos, jis neatskiria filosofijos nuo poreikio atlikti *meta* judesį, peržengti kasdienio patyrimo ribas, mąstyti to, kas yra anapus. Pagrindinė darbo išvada yra ta, kad filosofijos kaip kūrybos samprata kyla iš tapsmo ontologijos, nes filosofija paremta siekiu mąstyti tai, kas nemąstoma – nuolatinį virtualumo virsmą aktualumu. Tokia filosofija nukreipta ne į duotybės, o į naujumo radimosi galimybių apmąstymą. Taigi, Deleuze’as, anot Junutytės, nepalieka metafizinio mąstymo erdvės, nes filosofinį mąstymą padaro priklausomą nuo jam impulsą suteikiančios plotmės.

Prieš suteikdamas žodį oponentams komisijos pirmininkas profesorius Evaldas Nekrašas pasitikslino dėl disertacijos temos formulotės – ar negalėtų būti tiesiog *Gilles’io Deleuze’o filosofija*? Profesorius Tomas Sodeika, atkreipdamas dėmesį į pavadinime esantį dvitaškį, perklaušė – o gal *Gilles’io Deleuze’o filosofijos samprata*? Junutytė akcentavo, kad toks disertacijos pavadinimas apgalvotas, nes turėta omenyje tai, jog pačiam Deleuze’ui iškyla filosofijos sampratos problema. Būtent šią problemą Junutytė teigė matanti kaip sutelkiančią visus mąstytojo filosofavimo bruožus. Tai, kad jis pats konceptualiai klausia, *kas yra filosofija*, nustato filosofijos santykį su menu ir mokslu. O štai dvitaškis, – papildė profesorius Arvy-

das Šliogeris, – nurodo dvigubą refleksiją, filosofijos filosofiją. Mat beveik visi didieji XX amžiaus mąstytojai laikė pareiga rašyti knygas, svarstančias pačios filosofijos prigimtį – *Filosofijos įvadas, Kas yra filosofija* ir pan. Disertacijos pavadinamas byloja apie paties Deleuze'o apmąstymą šiuo klausimu.

Darbo oponentė profesorė Jūratė Baranova pasidžiaugė disertantės drąsa imtis tyrinėti vieno sunkiausiai „įkandamo“ prancūzų filosofo tekstų, sugebėjimu rasti korektišką distanciją su paties Deleuze'o tekstais bei šių tekstų daugiasluoksniškumo išryškinimą. Akcentuodama disertacijos informatyvumą, Baranova teigė, kad disertacija gali būti rekomenduojama kaip patikimas tekstas studentams. Tiesa, oponentės manymu, gali pasirodyti, kad tyrimas atliekamas gana arti paties Deleuze'o tekstų, tačiau tai veikiau yra „labai atsargi ir rimta filosofijos istorikės, Romano Plečkaičio suformuotos mokyklos atstovės laikysena“. Vienu iš probleminių momentų Baranova įvardijo neaiškumą, kylantį bandant sieti knygoje *Kas yra filosofija?* plėtotą filosofijos kaip sąvokų kūrybos sampratą su knygoje *Proustas ir ženklai* pristatoma filosofijos samprata. Pastarojoje knygoje, sekdamas Nietzsche, Deleuze'as teigia, jog filosofas yra diagnostikas, simptomatologas ir civilizacijos gydytojas. „Mes ne fizikai, ir ne metafizikai, mes turime būti egiptologais, t. y. hieroglifų šifruotojais.“ Baranovos klausimas – ar tas filosofas kūrėjas yra ir tas pats šifruotojas, ar tai dvi skirtingos laikysenos, kurių pats Deleuze'as nesivargino jungti į vieną? Taip pat Baranova suabejojo ir filosofijos kaip sąvokų kūrybos primatu, atkreipdama dėmesį į Deleuze'o teiginį, jog originalus mąstytojas negali remtis pamatinėmis kitų filosofų sukurtomis sąvokomis, o jas turi išrasti pats. Kuo geresnės kitų mokslo sričių sukurtos sąvokos? – klausė oponentė.

Kokias dar negirdėtas, kitų nevertotas sąvokas sugalvojo pats Deleuze'as, pagal kurias galėtume jį atpažinti?

Junutytės teigimu, Baranovos įvardytos filosofijos sampratos susijusios. Mat Deleuze'as Nietzsche'ę suvokia ir kaip kūrėją, ir kaip simptomatologą, ir kadangi sąvokų kūrybos neatskiria nuo patirties, sąvokos sukūrimas visada susijęs su ta problema, kurią filosofas sprendžia. Deleuze'o filosofija kaip ženklas, teikiantis problemą, kurią filosofas, kurdamas sąvoką, turi išspręsti. Nors pats Deleuze'as to ir nesintezuoja, tačiau kalba iš esmės apie tą patį, tvirtino disertantė. Reaguodama į klausimą apie sąvokų kūrybą, patikino, kad Deleuze'as ne tiek sukuria naujas sąvokas, kiek jas perima iš kitų sričių ir naujai įprasmina arba kuria sudurtines (pvz., lerviniai subjektai). Anot Junutytės, Deleuze'as pasakytų, kad juo sąvoka yra labiau gluminanti, juo ji geresnė.

Antrasis disertacijos oponentas profesorius Tomas Sodeika savo atsiliepime samprotavo, jog disertacijų kokybę lemia ne vien jose pateiktų teiginių bei išvadų įtikinamumas ar įtaigumas, bet ir tai, koku mastu atliktas darbas skatina diskusiją. Iš tokių tolesnė tyrinėjimų perspektyvą atveriančių momentų Sodeika paminėjo keletą. Pabrėždamas Junutytės išsiskeltą tikslą parodyti Deleuze'o priklausomybę metafizikai, kaip esminį pozityvų bruožą nurodė tai, jog disertantei pavyko išryškinti vienos svarbiausių filosofemų – skirties – pobūdį. Tačiau Sodeika pasigedo kiek kritiškesnio Deleuze'o marginaliosios filosofijos istorijos aptarimo. Primindamas Hegelio *Filosofijos istorijos paskaitose* suformuotą didžiųjų filosofų panteoną, Sodeika teigė nesitikėjęs būtent juos pamatyti priskirtus marginaliajai istorijai. Taigi oponentas norėjo pasitikslinti, ką reikštų delioziškas šių mąstytojų marginalizavimas. Kitas Sodeikos

įžvelgtas keblumas – metafizikos sąvokos išplėtimas. Atkreipdamas dėmesį į filosofiniame diskurse vartojamų metafizinių sąvokų nevienareikšmiškumą, Sodeika klausė, kas turima omenyje kalbat apie Deleuze'o metafiziką. Šiame klausime glūdinčią intrigą oponentas buvo linkęs sieti su Deleuze'o ir Guattari siūloma filosofijos sąvokų kūryba. Sodeika akcentavo, jog nepaisant didokos disertacijos apimties (iš viso 200 puslapių), ją skaityti ne tik įdomu, bet ir naudinga.

Atsakydama Junutytė teigė, kad delioziškas didžiųjų mąstytojų marginalizavimas siejamas su imanentiniu, arba skirties mąstymo, principu. Kitaip tariant, Deleuze'as parodo, kad tapatybės principu pagrįstoje filosofijos istorijoje egzistavo ir skirties mąstymas. Tačiau darbe vartojama metafizikos sąvoka, anot disertantės, nėra tapati klasikinei metafizikai. Čia ji rašoma kabutėse, siekiant parodyti, kad Deleuze'ui atsitraukiant nuo tradicinės filosofijos vis tiek tam tikras *meta* lygmuo ir *meta* judesys išlieka. Deleuze'o filosofijai taikoma metafizikos sąvoka siekiant nurodyti ne subtanciją ar esmę, bet tapsmą ir procesą.

Deleuze'ui taikoma metafizikos sąvoka buvo neaiški ir profesorei Ritai Šerpytytei. Deja, tuo metu ji buvo išvykusi į San Sebastianę (Ispanija) vykusią konferenciją ir disertacijos gynime nedalyvavo. Savo atsiliepime profesorė klausė, iš kokios perspektyvos ir kuria prasme Deleuze'o filosofija laikytina metafizika ir kaip tokia Deleuze'ui priskirtina pozicija veikia jo filosofijos prigimties supratimą. Šerpytytė taip pat pabrėžė disertantės bandymą į Deleuze'o filosofiją pažvelgti klasikiniu, ontologizuojančiu žvilgsniu, tame drauge išvelgdama tam tikrų keblumų. Tokia prieiga, anot profesorės, nėra savaime suprantama ir reikalautų išsamiau pagrįsti postmodernistinės interpretacijos atmetimą. Taip pat tai, kad postmetafizinis Deleuze'o

mąstymas kyla iš santykio su metafizika ir tuo santykiu gali būti paaiškintas, abejonių nekelia. Tačiau kas kita yra Deleuze'ą aiškinti ne klasikinės filosofijos konceptais, o iš vidaus perspektyvos, vadovaujantis jo sąvokų kūrimo strategija, t. y. tyrime laikytis arba metafizinės, arba postmetafizinės perspektyvos, o šito, pasak Šerpytytės, darbe ne visada nuosekliai laikomasi. Tarybos narė savo atsiliepime teigė, jog autorė labai gerai susipažinusi su Deleuze'o kūryba bei tyrinėjimais ir iš atlikto darbo galima susidaryti neblogą vaizdą apie Deleuze'o filosofijos intencijas. Profesorės teigimu, autorės darbe, svarstant delioziškąją filosofinę problematiką, gana nuosekliai išryškėja ir pagrindinės disertantei rūpimos temos bei problemos – filosofijos prigimties sampratos – bruožai.

Profesorius Bronislovas Kuzmickas akcentavo disertacijos daugiaplaniškumą bei teksto intensyvumą. Profesoriumi imponavo ir tai, jog disertantė nemažai remiasi lietuvių filosofų darbais, neapsiribodama tik įvadine problemos ištirtumo Lietuvoje apžvalga. Anot Kuzmicko, tai „kaip reta aukšto mokslinio lygio ir įdomi disertacija“. Tarybos narys atkreipė dėmesį, jog disertacijoje tyrimas atliktas dviem lygmenimis: akiratyje turint tas mintis, kuriose pats Deleuze'as aptikdavo sau artimas temas, ir parodant, kaip jas suprato, permastė, interpretavo ir kaip suformavo savo. Tačiau Kuzmickas pasigedo kiek platesnės Deleuze'o ir Guattari autorystės aptarties, parodančios, kokios problematikos pagrindu filosofas ir psichoanalitikas surado bendrą kalbą. Neaiškumas Kuzmickui kilo ir dėl filosofijos sąvokų kūrybos aiškinimo, nes kiekviena sąvoka turi savo probleminę atramą ir atkartoja tikrovės struktūrą. Taigi, koks būtų sąvokos ir problemos santykis? Ar pirminis motyvas, skatinantis tam tikrų sąvokų kūrybą, yra probleminės situacijos

įžvalga, ar atvirkščiai – pirmiau yra kuriama sąvoka, – klausė profesorius.

Šiame gynime bene daugiausia intrigos žadėjo Lietuvoje gerai žinomos postmodernių mąstytojų tyrinėtojos daktarės Audronės Žukauskaitės atsiliepimas. Žukauskaitė Deleuze'o filosofiją analizuoja jau gan seniai, spaudai baigia parengti monografiją *Gilles 'io Deleuze'o ir Felixo Guattari filosofija: pasekmės kultūrai*. Tyrinėtoja Deleuze'ą linkusi interpretuoti iš postmodernistinės perspektyvos, atmesdama galimybę jį ontologizuoti. Žukauskaitė pabrėžė disertacijos naujoviškumą lietuviškame kontekste bei atlikto tyrimo išsamumą, tačiau daugiausia abejonių jai ir kėlė šis Junutytės bandymas Deleuze'ą laikyti „metafiziku“ (nors ir su kabutėmis). Anot tarybos narės, ši tezė nėra pakankamai argumentuota, mat paremiama tik nesėkme patyrusios Badiou knygos *Deleuze – the Clamor of Being* citatomis. Taip pat Junutytė nenubrėžusi Deleuze'o ir Badiou principinių skirtumų ir priklausymų skirtingoms paradigmoms. Tarybos narė pasigedo ir platesnio užsienio kritikų žvilgsnio, o lietuviškųjų įtraukimas sukūrė kitą problemą – sąvokų įvairovę. Žukauskaitė disertacijoje išskaitė nemažai probleminių vietų, tarkim, teigė, jog pritrūko nuoseklesnio išaiškinimo, kaip vyksta perėjimas iš virtualumo į aktualumą ir kt. Anot jos, kai kurie Deleuze'o filosofijos principai išlieka migloti. O štai darbo vadovas ir tarybos narys Arvydas Šliogeris, priešingai, pabrėždamas Deleuze'o tekstų eklektiškumą, kaip neabejotiną ir didžiausią Junutytės disertacijos pranašumą įvardijo sugebėjimą rasti tekstus jungiančią ašį.

Atsakydama į Žukauskaitės pastabas, Junutytė pabrėžė, kad pagrindinė jos disertacijos tezė paremiama ne tik Badiou, bet ir Bello, Bryanto, May'aus, Due, Pattono ir kitų atliktais tyrimais. Taip pat disertantė teigė

nesinaudojanti Badiou terminais, kuriais jis esą perrašė Deleuze'ą, o veikiau remiasi ta Badiou pozicija, kuri atitinka jos pačios įžvalgą. Taip pat disertacijoje nebuvo išsikelta tikslo analizuoti Badiou ir Deleuze'o principinių skirtumų. Junutytė pripažino, kad Lietuvoje Deleuze'o sąvokų vertimai esti skirtingi ir tai sudaro papildomų keblumų, tačiau ji tai turėjusi omenyje ir teksto išnašose nurodžiusi, kodėl perimamas vienas ar kitas vertimas. Cituojant sąvokų eklektikos neįmanoma išvengti, nes cituojama iš įvairių šaltinių.

Junutytė nesutiko su pastaba, jog esą ji nepakankamai atskleidusi, kaip virtualumas pereina į aktualumą. Disertantė nurodė, jog virtualaus ir aktualaus santykis išsamiai buvo analizuojamas net kelis kartus. Virtualumas, teigė Junutytė, yra tai, kas suproblemina, skaido, vadinasi, kuria, o aktualumas yra ta plotmė, kurioje randamas atsakymas. Visoje disertacijoje virtualumo aktualizavimasis buvo suvokiamas kaip kūrybinis principas, pačios tikrovės pamatas.

Atsakydama į kitų tarybos narių klausimus, Junutytė akcentavo, jog Deleuze'as laikytinas metafiziku ta prasme, jog suskaido tikrovę į du lygmenis – vienas sąmoningas, kitas nesąmoningas, kažkas prieinama – neprieinama, „metafizika“ – tai tapsmo, skirties ontologija. Į Šerpytės pastabą dėl neaiškiai brėžto santykio su postmodernizmu Junutytė teigė, jog vengdama „Deleuze'o postmodernizavimo ir naudojimo šiuolaikinės kultūros tikslams“ norėjo pabrėžti tik savo prieigą, kuri telkiasi labiau prie pamatinių, o ne marginaliųjų temų, kurių Deleuze'o filosofijoje irgi apstu. O išpūdis, kad svarstymai ne visada yra nuoseklūs, nes balansuoja ties metafizikos ir postmetafizikos riba, gali kilti dėl to, kad vartojamas metafizikos terminas, nors, be abejo, turima omenyje, kad metafizika suprantama nevienareikšmiškai.

Kuzmicko užklaustas sąvokos problemos ryšys, anot Junutytės, visados nurodo problemos pirmumą. Sąvoka kuriama turint tam tikrą patirtį, kurią mėginama artikuliuoti. Pati sąvoka kinta, įgyja kitų aspektų, perkuriama, nes apčiuopiamas vis kitas problemos aspektas. Pripažindama, kad disertacijoje Guattari likęs šešėlyje, disertantė pabrėžė, kad kai kurios sąvokos bei filosofijos samprata jų kurtos kartu, tačiau disertacijoje buvo susitelkta būtent į Deleuze'o mąstymo prielaidas ir pasekmes.

Apmaudu, jog dėl tuo pat metu vykusios Zygmunto Baumano paskaitos „Mes patys kaip vartojimo produktai“ teko trumpinti diskusiją. Reikia tikėtis, kad dar ne kartą disertantei, dabar jau mokslų daktarei, pasitaikys proga permąstyti darbe išsikeltas problemas. Vadinamųjų postmodernistų santykis su filosofijos istorija yra vienas iš problemiškesnių

dalykų, be abejonės, pranokstantis tiek atlikto tyrimo, tiek paties Deleuze'o filosofiją. Bandymai paneigti metafiziką ar pranašauti „filosofijos pabaigą“ mažų mažiausiai liudija nostalgiją. Net perkonstruojant sąvokas neišsiveržiama iš metafizinės kalbos žargonu. Tai jau po oficialiosios disertacijos procedūros pabrėžė profesorius Algis Mickūnas. Galima klausti, ar atsiribojančiųjų nuo metafizikos santykis nėra panašus į melagio paradoksą? Kai tik pasakai, kad toks nesi, sykiu paliudiji, kad jau priklausai tai tradicijai. Junutytės disertacija priminė pirmąją filosofijos kilmės ir prasmės klausimą, į kurį veikiausiai galutinio atsakymo neįmanoma pateikti. Belieka autorei palinkėti sėkmės būsimuose tyrimuose, galbūt juos išplečiant, kaip buvo rekomenduota gynimo dalyvių, delioziškais bandymais į filosofinį diskursą įtraukti pavyzdžių iš dailės, literatūros, kino.

Jolanta Saldukaiytė